Rapla valla pärimuspaiku

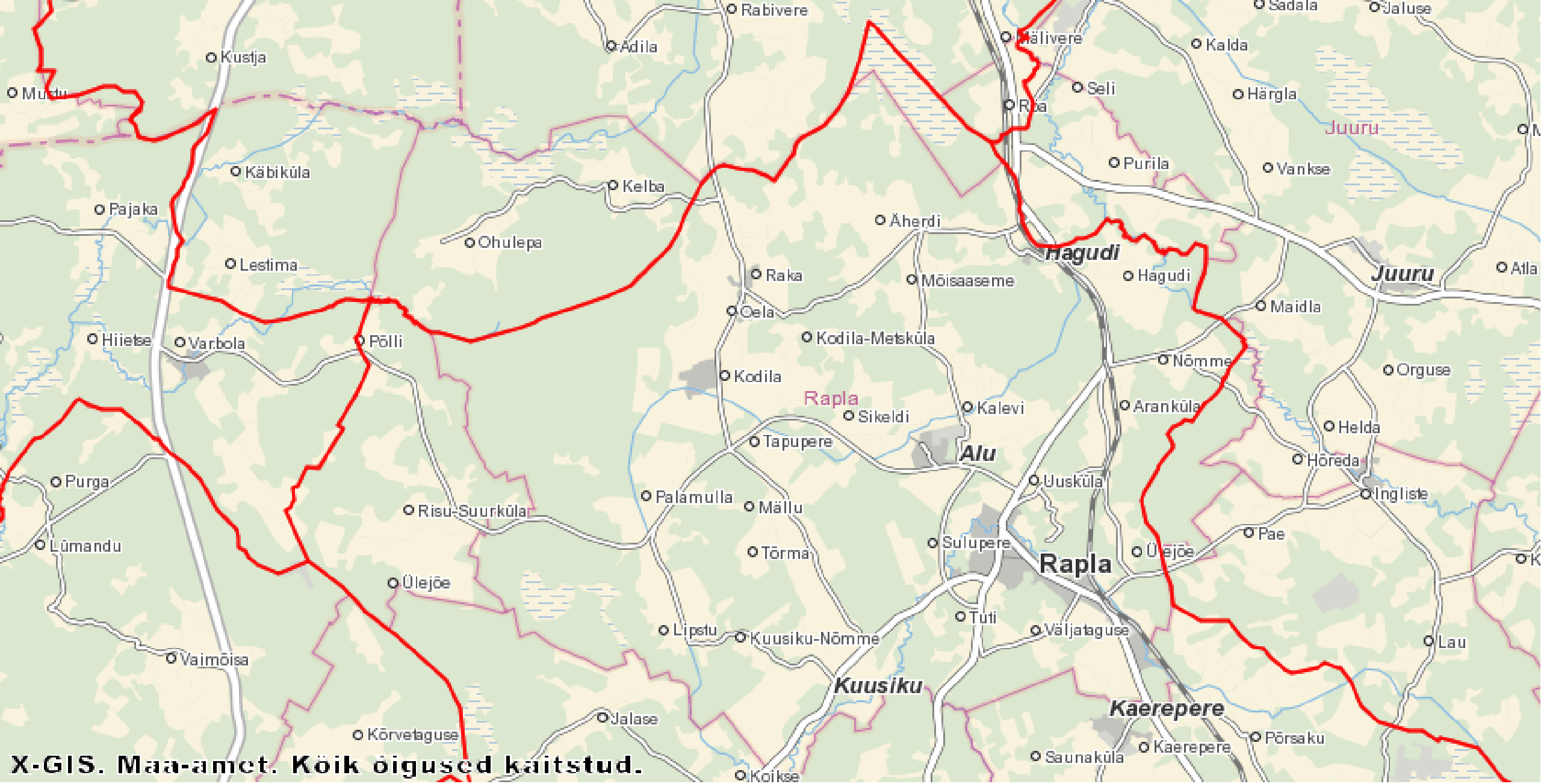
Jüri Metssalu

MTÜ Eesti Kohapärimuse Keskus

Eesti Kirjandusmuuseum Eesti Rahvaluule Arhiiv

Ettekanne konverentsil “775 aastat Rapla esmamainimisest, 125 aastat Rapla valda” 27. oktoobril Rapla Kultuurikeskuses

X-GIS. Maa-amet. Kõik õigused kaitstud.

Rapla vallas on külasid Rapla, Hageri ja Juuru kihelkonnast

Rapla valla pärimuspaikade uurimine tänapäeval

* 2000: Proseminar: Harju keskaegsed maakabelid: näiteks Alu, Oela, Tõrma

* 2004. aasta Rapla, Juuru, Hageri kohapärimuse projekt:
    * digiteerisime erinevatest kogudest 595 Rapla khk teksti
    * kogusime pärimust kihelkonna põhjaosas, enamjaolt Rapla valla alal:
        * Leanne Barbo: Ohukotsu, Risu-Suurküla, Palamulla
        * Leila Allikas-Hallikas: Raka
        * Jaak-Albert Metsoja: Oela, Kodila-Metsküla
        * Mihlek Soon: Raka, Oela, Sikeldi
        * Kärt Metsoja, Annika Kupits: Sikeldi
        * Jüri Metssalu, Annika Kupits: Sikeldi
        * Jüri Metssalu, Mihkel Soon: Oola (Juuru khk, Hõreda)
    * Ohulepa (Mihkel Soon, Katrin Valk), Kelba (Jüri Metssalu) Hageri khk-s

Jaak-Albert Metsoja Oelas Torino perenaist Liidia Soonet küsitlemas.
16. juuli 2004. Foto: Jüri Metssalu

Mihkel Soon Oela Kuberi peenramaalt leitud hoburaudsõlega. F: Jüri Metssalu 2004

Hõreda Suitsu talu perenaist Maimu Salumäed küsitlemas. F: Mihkel Soon 2004

Rapla valla pärimuspaikade uurimine tänapäeval

* 2007: süvaintervjuu Karl Estriku ja Siiri Estrikuga Raka külas
* 2009: intervjuud Rapla valla Juuru khk alal: Purila, Röa, Seli, Kuku
* 2009-2013: RVG õpilaste uurimiskäigud Rapla, Hageri, Juuru khk-s, eriti Rapla v-s.
* 2010: Röa Piiraugu otsingud
* 2010: ülevaade Rapla khk vaimolenditest Tule-Tee jaoks
* 2013: intervjuu Toomas Tõnissoniga Juula küla matusekoha osas
* 2013: Toomas Tõnissoniga Rapla Silmaallikat otsimas
* 2015: Seli lohukivide uuring
* 2015: Rail Balticu trassi arheoloogiline uuring
* 2014-2016: TÜVKA tudengite sisestustöö ja pühapaigauuringu ettevalmistus
* Tänaseks on digiteeritud 1052 Rapla kihelkonna paikade kõnelevat pärimusteksti
* 2016-2017: Rapla ja Hageri khk looduslike pühapaikade uuring

Eesti Vabariigi 90. aastapäevale ja auväärses eas eestlastele pühendatud näitus Mahtra talurahvamuuseumis

Jüri Metssalu,
ajaloolane

Eesti ajalugu on siinsete inimeste ajalugu. Iga inimese elutee kajastab otsesemalt või kaude kogu ühiskonna käekäiku - arenguid ja tagasilööke, õitsenguid ja kataklüsme, sõja- ja rahuaegu. Eesti Vabariik saab peagi 90aastaseks. Meie ümber elab inimesi, kes on sama vanad või vanemadki. Nemad võivad noorematele otse ja vahenduseta jutustada Eesti riigi lugu kogu selle ulatuses: kuulates Eesti vabariigi eakaaslaste ja noorematega, 80ndates eluaastates inimeste mälestusi, kerkivad me silme ette pildid - mitmekesised episoodid meie riigi ajaloost ja olustikust.

On jutustajaid, kes mäletavad veel tsaariaega. Nii võime üksikutel juhtudel nende kaudu ka Eesti Vabariigi sünnieelsesse perioodi vaadata. Küll lapsesilmadega, aga sellegipoolest. Enamik eakatest jutustajatest näevadki *vana Eesti aega* lapse või nooruki pilguga. See on aga tihti üsna terane ja toob meieni eredaid mälestusi - põldudelt, karjamaadelt ja metsadest, külateedelt ja talutubadest, algkoolipingist, aga ka gümnaasiumihooneist, kaitseväest, ülikoolist, kirikutest, alevining linnauulitsatelt.

Kõneldakse ka oma vanematelt ja vanavanematelt kuuldust, nõnda et võime ajasilda mööda kaugemalegi astuda. Aga ka lähemateega

mese eluloost, mida käisin kogumas alates 2007. aasta novembrist koos Nädalise ajakirjanikega, kellelt ilmuvad Eesti Vabariigi juubeliaastal maakonnalehes vastavad persoonlood.

Intervjueeritavad valisin välja, arvestades Raplamaa omavalitsuste kultuuri- ja sotsiaaltöötajate, Nädalise toimetajate ja Mahtra talurahvamuuseumi direktori arvamust, aga ka soovitatute tervislikku seisundit. Esialgu oli kavas uurida igas Raplamaa vallas üht elulugu - kokku viit meest ning viit naist. Päris plaanipäraselt siiski ei läinud, sest kõikidest valdadest ma tagasisidet ei saanud ja mitmetel põhjustel kujunes nõnda, et intervjueeriji

Karl Estrik koduväravas Heino Laiapead ja Jüri Metssalut vastu võtmas. 7. detsembril 2007 Raka külas Lutsuaugul.
ARVO KULDKEPI foto

põhjalikumalt tundma õppida, tuleb temaga oluliselt

deks on vaatajale meenutada, et meie keskel elab inimesi,

mesed, kes ise ei kipu end ja oma mälestusi avalikumalt

Karl Estrik Raka külas, Avo Kadarik Kasvandul, Ilmar Volrat Mahtras. Näituse kujundas Saima Randjärv-Berlokko, küljendas ning trükkis Armar Paidla OÜst Rajakaar, muuseumipoolne koordinaator oli direktor Tiia-Helle Schmitte. Nädalise suunalt tegid meiega koostööd peatoimetaja Tõnis Tõnisson ja ajakirjanikud Tiia Truu, Reet Saar, Eeva Kumberg, Inge Põlma, Maire Kõrver ja Heino Laiapea, autojuht Ants Domberg ning fotograaf Arvo Kuldkepp. Fotograafi ja operaatorina käis intervjuudel kaasas ka Jaak Kadarik. Fotode kogumisel olid lisaks intervjueeritutele abiks Villem Normak Eesti Pedagoogika Arhiivmuuseumist, Merike Ivask ja Aili Vester Narva muuseumist, Märjamaa vallavalitsuse haridus- ja kultuurinõunik Tõnu Mesila, Jürgen Kusmin Velise Kultuuri ja Hariduse Seltsist, Pearu Tramberg Eesti Filmiarhiivist, Andres Eero Eesti Meremuuseumist, Jalase Haridusseltsi juhataja Urmas Tulvik, ajakirjanik Reet Saar Märjamaalt, loodusemees Tiit Petersoo Iira külast, Raikküla lasteaia-algkooli juhataja Milvi Lõhmus, Riina Riivel ja Hillar Ajaots

Kodila kandi vägev jutuvestja ja kodulootundja Karl Estrik 2008. aasta projekti ajal.

Intervjuu Herta Linnuga Purila külas Juuru kihelkonnas

Intervjuu Andrus Pajuri ja Eike Eichhorniga.
9. oktoober 2009. Foto: Jüri Metssalu

Intervjuu Linda Jannoga. 10. oktoober 2009. Foto: Jüri Metssalu

Linda Jannoga Türmumäel. 10. oktoober 2009. Foto: Valdo Valper

Intervjuu Linda Jannoga. 10. oktoober 2009. Foto: Jüri Metssalu

RVG õpilaste seminariettekanne 21.05.2012. Foto: Jüri Metssalu

Olulisemaid pärimuspaiku Rapla vallas

1. Looduslikud pühakohad:

    1.1. Allikad:
    * Rapla Silmaallikas (kaitseta)
    * Purila (Kuku) Vatlaallikas (kaitseta)
    * Sikeldi Põrguallikad (kohalik kaitse 1950-60ndad, varem pole infot)
    * Röa Piiriauk (kaitseta)

    1.2. Hiiekohad
    * Rapla hiiekoht
    * Hagudi Hiiemägi (kaitseta)
    * Palamulla hiiekoht (Hiie talu)

Rapla kiriku surnu aja juures on üks allikas, kust kõige haiguse parandamiks laasi ehk pudeliga vet võeti iseäranis silmahaigid olla se vesi parandand kust se nimi tulnd silma allikaks hüütakse Jga üks kes sealt vet võttis, viskas sinna allika sisse mõni kopik raha ehk niii palju kui kiski soovis panna.

H II 16, 494 (8) < Rapla1889,
k: M. Lemmerkänd

Silmaallikas.
Rapla surnuaia taga metsas on "Silmaallikas". Vanasti inimesed visanud sinna raha ja pesid siis silmi. Siis pidid silmad terveks saama. Nii umbes 30 aastat või vähemgi tagasi on sääl põhjas nähtud helendamas veel hõbe rahasid, kuid ära pole tohitud võtta.

ERA II 225, 432 (14) < Rapla 1939
k: Silvia Lokota, Harjumaa Progümnaasiumi õpil, s 1924

Rapla praeguse surnu aia taga oli vanasti allikas, kust käidi silma-haiguse puhul abi otsimas. Kui silmad haiged olnud, pestud selle veega silmi, pärast pesemist visatud kopikas ehk pool allika põhja, et allika häid ***haldjaid tänada****. Nüüd enam seda allikat pole,* ***kaevati uus kraav*** *ja see tõmbas allikast vee ära. Vanasti oli nähtud allikas päikese paistel ka* ***rahakatelt****, kuid tänini pole keegi* ***kuivanud allika põhjast*** *läinud seda otsima.*

ERA II 225, 647 (3) < Rapla 1939, emalt, Marie Aas, 50 a, Rapla v, Oela k, Metsa t < Rapla khk, Sikeldi k, Otsa t

Rapla kalmistu taga oja kaldal on üks hallikas, mida rahva suus enne vanast nimetatud Püha silma hallikas, minu ema rääkis, et igal Jaani päeval kui peeti kalmistul surnuajapüha, siis tulnud seks päevaks ka naabri kihelkondadest inimesed Rapla. võtnud hallikast pudelitega vett kaasa kodu viimiseks, noored neiud pesnud silmi hallikal, see mõjunud silmnäo ilusamaks muutma – sinna hallikasse on inimesed hõberahasi visanud, hallika puhastajad on neid leidnud. Kui ojas on vee seis kõrgem, siis ka hallikas töötab toredasti kolmest kohast hallika põhjas keeb ja tantsib liivasambad ülespoole. Kesksuvel kui kestev kuiv ja põud on, jääb oja ja ka hallikas kuivaks. =or

RKM II 82, 147(8) 5 < Rapla 1958, Tõrma – A.Elming

Raplas kabeli taga on Laadamäe allikas. Seda hüüti silmaallikas, sest ta vesi pidi olema arstirohukssilmahaiguste vastu. Allikale viidi andeid – tanguterasid ja leivapuru.

ERA II 20, 224 (3) < Hageri 1929
k: R.Põldmäe

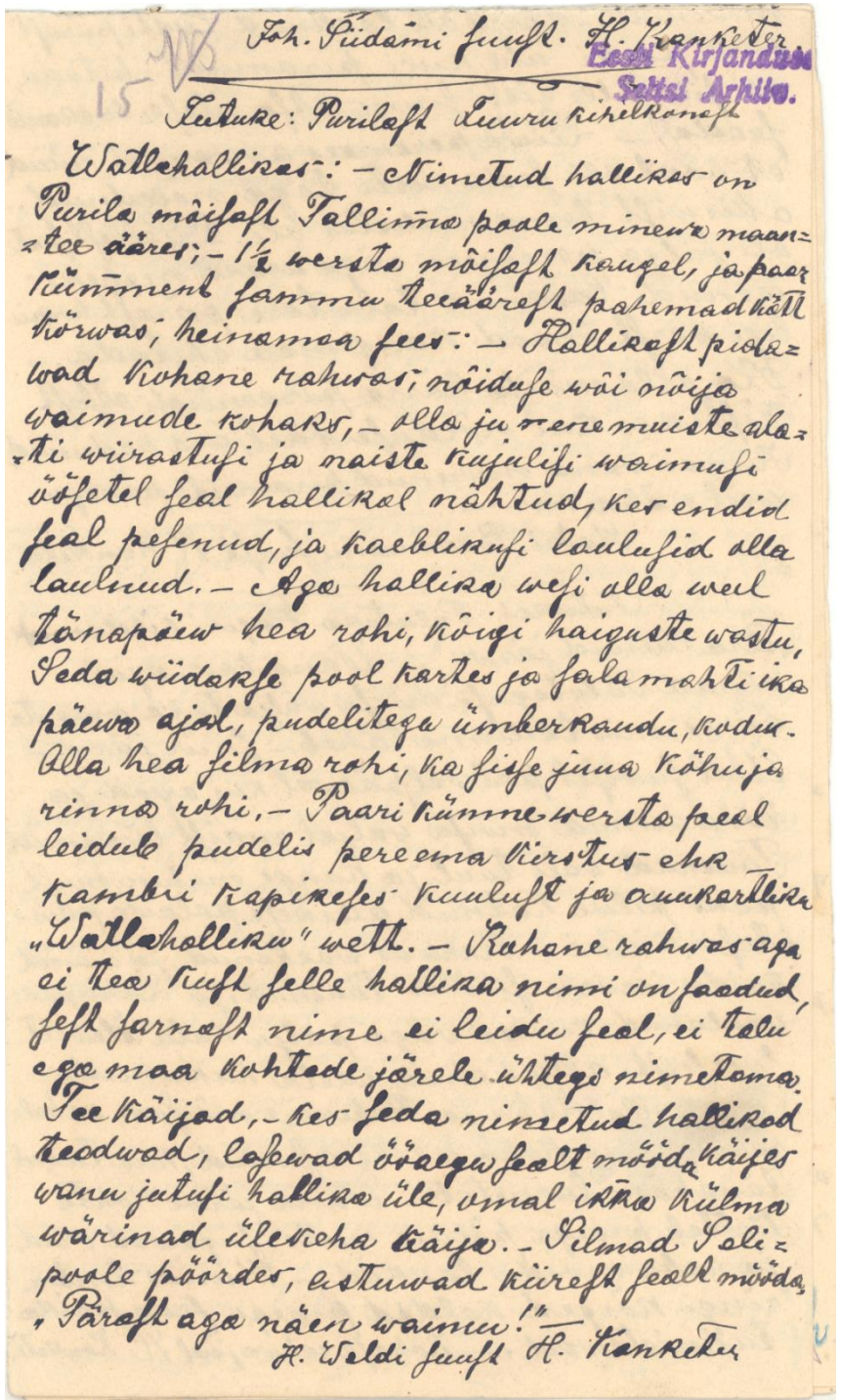
Toomas Tõnisson Rapla Silmaallikat otsimas. 4. mai 2013. Foto: Jüri Metssalu

Toomas Tõnisson Rapla Silmaallikat otsimas. 4. mai 2013. Foto: Jüri Metssalu

Toomas Tõnisson Rapla Silmaallikat otsimas. 9. august 2013. Foto: Jüri Metssalu

Joh. Südami jutust. H. Kanketer.

15

Eesti Kirjanduse Seltsi Arhiiv.

Tuttuke: Purilast Juuru kihelkonnast

Wallahallikas: – Nimetud hallikas on Purila mäejalt Tallinna poole mineva maantee ääres; – 1½ versta mäejalt kaugel, ja paar kümmend sammu teeäärest pahemale käll kõrwas, heinamaa sees: – Hallikast piidawad kohane rahwas; nõiduse wäi nõija waimude kohaks, – alla ju wanemuistetalti wiirastusi ja naiste kujuliji waimusi õõjetel jeal hallikal nähtud, ker endid jeal pesenud, ja kaebliku laulusid alla laulnud. – Aga hallika wesi olla weel tänapäew hea rohi, kõigi haigaste wastu, Seda wiidakse pool karkes ja falamahti ikka päewa ajal, pudelitega ümber Raudu, kodu. Olla hea silma rohi, ka sise juua kõhuja rinna rohi. – Paari kümne versta peal leidub pudelis pere ema kirstus ehk kambri kapikeses kuuluft ja imekarilikku „Wallahallikut" weth. – Kohane rahwas aga ei tea ruttu selle hallika nimi on saadud, selt sarnast nime ei leidu jeal, ei talu ega maa kohtade järele ühteg nimetoma. Tee käijad, – kes seda nimetud hallikad teadwad, lasewad õõtsega jealt mööda käijes wanu jutuji hallika üle, mul ikka külma wärinad üleskeha käija. – Silmad Soli-poole pöörder, eestuwad küreft jealt mööda, „Päraft aga näen wainu!"

H. Waldi jutust H. Kanketer

EKnS 37, 35 (15)
< Juuru 1906, H. Valdi;
k: Hans Kanketer

Vatlahallikas. Nimetud hallikas on Purila mõisast Tallinna poole mineva maantee ääres, - 1 1/2 versta mõisast kaugel, ja paar kümment sammu teeäärest pahemad kätt kõrvas, heinamaa sees: - Hallikast pidavad kohane rahvas, nõiduse või nõija vaimude kohaks, - olla ju ene muiste alati viirastusi ja naiste kujulisi vaimusi öösetel seal hallikal nähtud, kes endid seal pesenud, ja kaeblikusi laulusid olla laulnud. -Aga hallika vesi olla veel tänapäev hea rohi, kõigi haiguste vastu. Seda viidakse pool kartes ja salamahti ika päeva ajal, pudelitega ümberkaudu, kodu. Olla hea silma rohi, ka sisse juua kõhu ja rinna rohi. - Paari kümne versta peal leidub pudelis pereema kirstus ehk kambri kapikeses kuulust ja auukartliku "Vatlahalliku" vett. - Kohane rahvas aga ei tea kust selle hallika nimi on saadud, sest sarnast nime ei leidu seal, ei talu ega maa kohtade järele ühtegi nimetama. Teekäijad, - kes seda nimetud hallikad teadvad, lasevad ööaegu sealt mööda käijes vanu jutusi hallika üle, omal ikka külma värinad ülekeha käija. - Silmad Selipoole pöördes, astuvad kiirest sealt mööda. "Pärast aga näen vaimu!“ EKnS 37, 35 (15) < Juuru 1906, H. Valdi; k: Hans Kanketer

Intervjuu Ilme Aasaga, Juuru khk, Purila küla

Ilme Aas juhatab teed Purila Vatlaallika juurde

Vatlaallika soon

Vatlaallikas

Põrguallikad Sikeldi külas Rapla kihelkonnas

***Kindral Boolmann olnud väga rikas mees, ta omanud Kodila ja Sikeldi mõisad**. Karjatüdrukud tassinud toobritega seljas kõik piima Kodilast Sikeldisse. Kuhu see piim säält pandi, pole teada. Ühekorra lasknud Boolmann sulaseid hobuste ja vankritega linapeod, neid olnud mitutuhat, viia Sikeldi praeguse Nirgimäe talu karjamaale asuvatesse allikatesse. Allikaid on kolm ja Boolmann lasknud igasse allikasse panna linu ühe palju. Sulased pannud linad allikatesse ja tassinud suuri kive pääle. Kui Boolmann arvanud paraja aja olevat linu välja võtta, käskinud ta sulaseid minna linu leost ära tooma ja läinud ise nendega ühes. **Boolmann jõudnud sulastega allikateni. Küll kamandanud ta sulaseid ja aidanud ise sorida, kiva tunnud küll, kuid mitte ühte linapeo ei olla nad kätte saanud. Siis Boolmann öelnud: "Oh sa põrgu, sa oled kõik mu linad alla neelanud!" Sest ajast kuni tänapäevani kannavad need kolm allikat Põrgu allikate nime**. Sama mees lasknud endale keset raba asuvale Miiumäele ehitada suure toreda jahilossi, ning tee lossi põigiti palkidest. See tee on veel praegu alles ja küla rahvas kasutab seda heinal käimise teeks. Tee kannab "Pikauulitsa" nime. Endise lossi asemel on vaid nõo koht keskmäge, mis on täidetud kevadeti suurvee ajal veega. Boolmann tahtnud Kodila mõisa paisu pääle heinakuhja teha, mis oleks paistnud Põlli mõisa. Boolmannlasknud kõik Kodila mõisa heinad paisu pääle kokku vedada ja hakanud kuhja tegema. Paarpäeva saadud kuhja kuhja teha, kui kuhi läinud lõhki. Boolmann läinud korra jälle Tallinna, kus ta üsna sageli käinud. Linna väravad olnud kinni, ta jäänud nii palju hiljaks. Boolmann põrutanud linna väravate pääle ja hüüdnud: "Tehke lahti linna väravad kindral Boolmann tuleb!" Linna väravaid polevat aga keegi avanud. Boolmann läinud metsa, ööbinud sääl ja alles hommikul valges pääsenud linna.*

ERA II 225, 641/5 (1) < 1939

Metsa sees. Neist allikatest algab üks Kasari harusi, mis Kuusikul ühineb Kehtnast tuleva Konuvere haruga. Neid on üks suur ja 3 väiksemat allikat. ***Rahva traditsioon räägib et sealsetel allikatel on käidud ohverdamas münte vanal ajal. Viimased ohverdamised on toimunud veel 19 sajandi viimasel veerandil.***

MT 1690. Ar 344:1
Leon Talisoo
Kodila: vastused ajaloolistele küsimustikele
1969, lk 42-43

Kus asub lähim hiiekoht?

Palun teadjatel lõunatunnil märku anda.

Kus asub Hagudi hiiekoht?

Palun teadjatel lõunatunnil märku anda.

Kus asub Palamulla hiiekoht?

Palun teadjatel lõunatunnil märku anda.

Palamulla uus maaparandus – mida siit üldse enam otsida… Foto: J.M. 2016

Olulisemaid pärimuspaiku Rapla vallas

1. Looduslikud pühakohad:

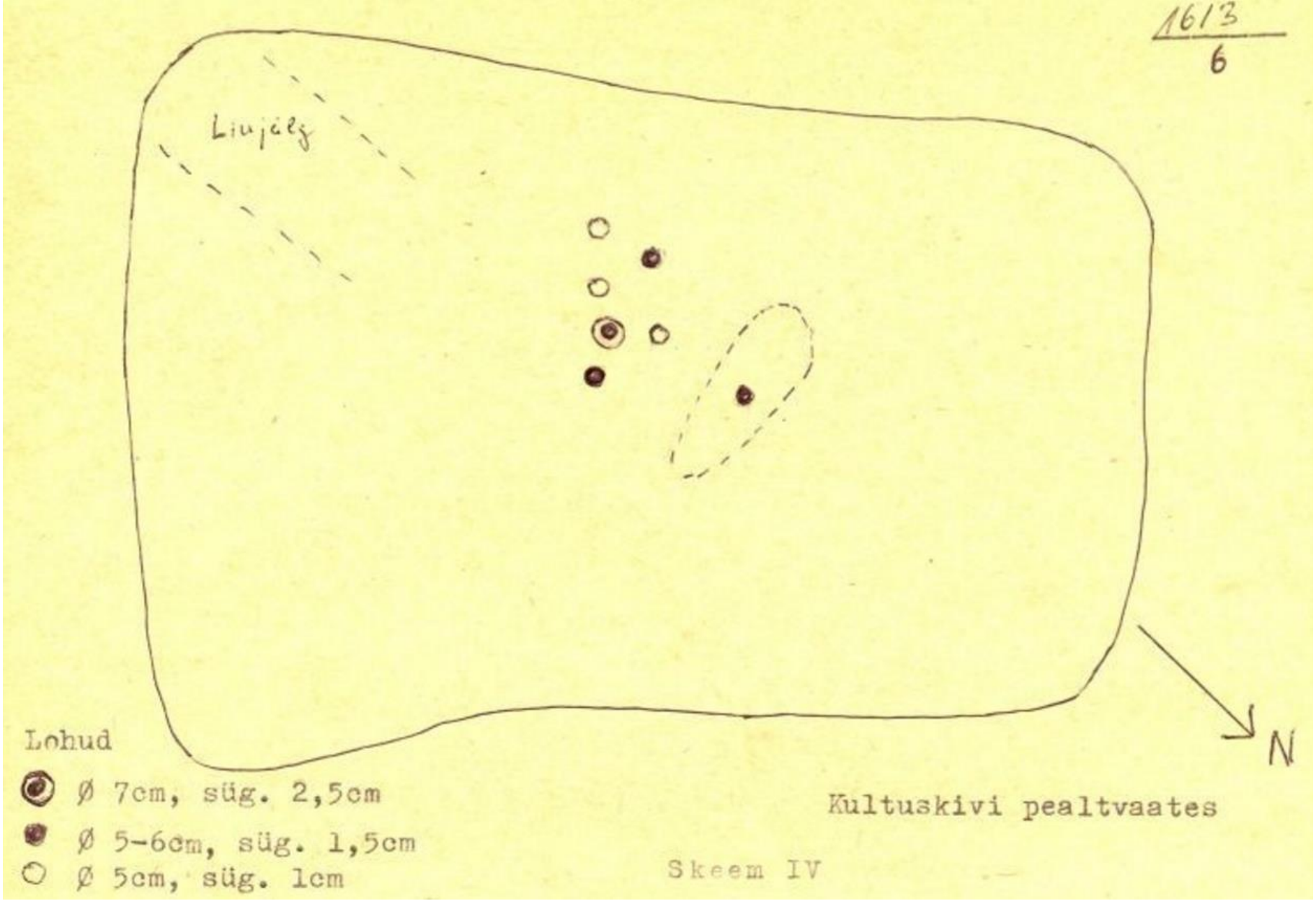
1.3. Kivid

* Alu ohvrikivi (kaitse all lohukivina E.Tõnisson oletab liulaksmist, astmeid)
* Rapla Orjakivi (pole passi)
* Kuku Näägo ohvrikivi (suur lohk, oletetav, kohalik kaitse 1950-60ndad)
* Oela ohvrikivi (pole passi)
* Tõrma Vanatoa lohukivi (E.Tõnisson: liukivi?)
* Purila (Kuku) Nõiakivi (kaitseta)
* Pudrukivi x külas (kaitseta)

Ohvrikivi Alus, Rapla khk

Alu (Kalevi) ohvrikivi lohkude ja liurenniga.
Joonis: Evald Tõnisson 1976

Alu ohvrikivi RVG kohapärimuse õpilastega. 3. 0ktoober 2011. Foto: Jüri Metssalu

Nõiakivid Purilas, Kuku külas. Foto: Jaak Kadarik 2009

Muinsuskaitseinspektor Armin Rudi Purila Nõiakivide juures. 21. mai 2009.
Foto: Jüri Metssalu

MS: A kas siinpool mõnel mäel või heinamaal on mõni tore nimi?
HK: On jah. Näete, kui te lähte nüüd siit tee äärest välja, **seal vasakut kätt on üks kivi, lepapõõsa ääres. Selle [naerdes] kivi nimi on Pudrukivi.**
MS: Tohoh.
HK: **Ja seal vanasti oli niimoodi, et õige vanal ajal nimetati haldjat. Haldjad... Kui perenaine pudru keetis või süüa tegi, siis ta pidi iga kord sinna Pudrule süüa viima.**
MS: Aa.
HK: **Sellepärast oli minu ämm veel see, kes seda Pudru ka toitis.**

Aga see pudru oli ikka sealt pealt ära kadund – linnud sõid ära. [*naerab*] Kes seal Pudrul söömas käis? Jah.
MS: Kui huvitav lugu.
HK: Te võite seda kivi vaadata, seal lepapõõsa sees. /.../ Ja **seal olid nisuksed nõod peal, nagu süüa või pudru võis panna, kus ta sääl seisis, sääl aukude sees.** [*naerab*]
MS: A teie ämm veel viis sinna.
HK: Jaa, tema oli käind. **Minu mees ütles, kui me siia tulime, et noh, kas sa Pudrukivi ka toidad vahest? Aga noh, et nagu vanasti usuti, kividel on võim.**
MS: Ahah, ahah.
/.../

2009

Pudrukivi

Foto: Pihla Järv

Olulisemaid pärimuspaiku Rapla vallas

2. Mütoloogilis-etioloogilised kohad:

* Sõbessoo järv
* Kuusiku-Nõmme Rebasekivi e Kuradikivi e Jumalakivi e Jessukse-Ema kivi

* Kalevipoja Luisukivi e Hundikivi e Kõpsoni kivi Raplas

* Rapla Orjakivi (pole passi)
* Sikeldi Põrguallikad (kohalik kaitse 1950-60ndad, varem pole infot)
* Vanapagana jäljed Lipstu/Tõrma nõmmes

Sõbessoo järv Rapla kihelkonnas

Ohukotsu mõisa lähedal asub heinamaa Kutsilauda. Sääl on asunud ***väikene järveke, milles rahvajutu järele asunud tervekstegev vesi****.* ***Et haigusi eemal hoida, käinud emad sääl oma laste riideid pesemas.*** ***Seda pole aga vetevaim sallinud, et püha vesi saab roojastatud.*** *Ühel ööl* ***kuulnud*** *lähedalolevad elanikud* ***suurt kahinat*** *ja hommikul vaatama minnes ei leitud järvest enam raasugi, vaid koht mille kaudu veel vesi jooksis ja mis veel praegugi näha on.* ***Vesi jooksis suure raba keskele Sõbessi järve****, mis ka praegugi nimega Sõbesoo järv. Rahvajutu järele on* ***vetevalitseja pannud ühe vetevaimu järve valitsema****, nii et keegi enam ligi ei pääsend. Seda* ***vetevaimu nähti järvel ringi sõitvat*** *inimeste arvates* ***vana vokiga****, mis ajas inimestele hirmu peale, nii et keegi enam ei julge sinna järvele minna.*

ERA II 225, 440/2 (4) < Rapla 1939

RVG kohapärimuse õpilased ja õpetaja Rapla khk-s Kuusikul Jumalakivi ehk Kuradikivi ehk Jeesuse ema kivi juures

Kuusiku mõisa põldude veerest tõuseb kuiv nõmm. Nõmmes kasvavad üksikud kadakad, pedajad ja sarapuud. Kuivast pinnast elatab end ainult põdrasammal, teised samblaliigid vahest ka puude all. Metsa rüpes on mõned talud. Ennem kuulusid need talud Sikeldi mõisa alla, nüüd moodustavad nad eri küla. Nõmme läbivad looklevad teerajad. Üks neist viib tohutu suure kivi juurde. Kivi katab mõnest kohast sammal. ***Keskel on mingisugused lohud, mis kujutavad ebamääraselt inimese jalajalgi. Ja samas käe jäljed. Rahvasuu jutustab, et nõmmes olevat kurat ükskord jumalat taga ajanud. Jumal põgenenud üle selle suure kivi, tema jalajäljed aga jäänud sellele kivile. Käeasemed kuuluvat kuradile, kes jumalale järele lidus. Rahvas nimetab seda kivi Kuradi- ja Jumalakiviks, mõned aga ka Rebasekiviks.***

ERA II 225, 203/4 (33) < Rapla 1939

Rapla vallas, Kuusiku mõisast 2 kilomeetrit eemal asuvas Kuusiku-Nõmmes on umbes saunasuurune kivi. Tema tekkimisloost kuulsin järgmist: ***"Jessuke-Ema põllepael läks katki ja kivi kukkus potsti! maha, jah!“***

ERA II 225, 283 (1) < Rapla 1939

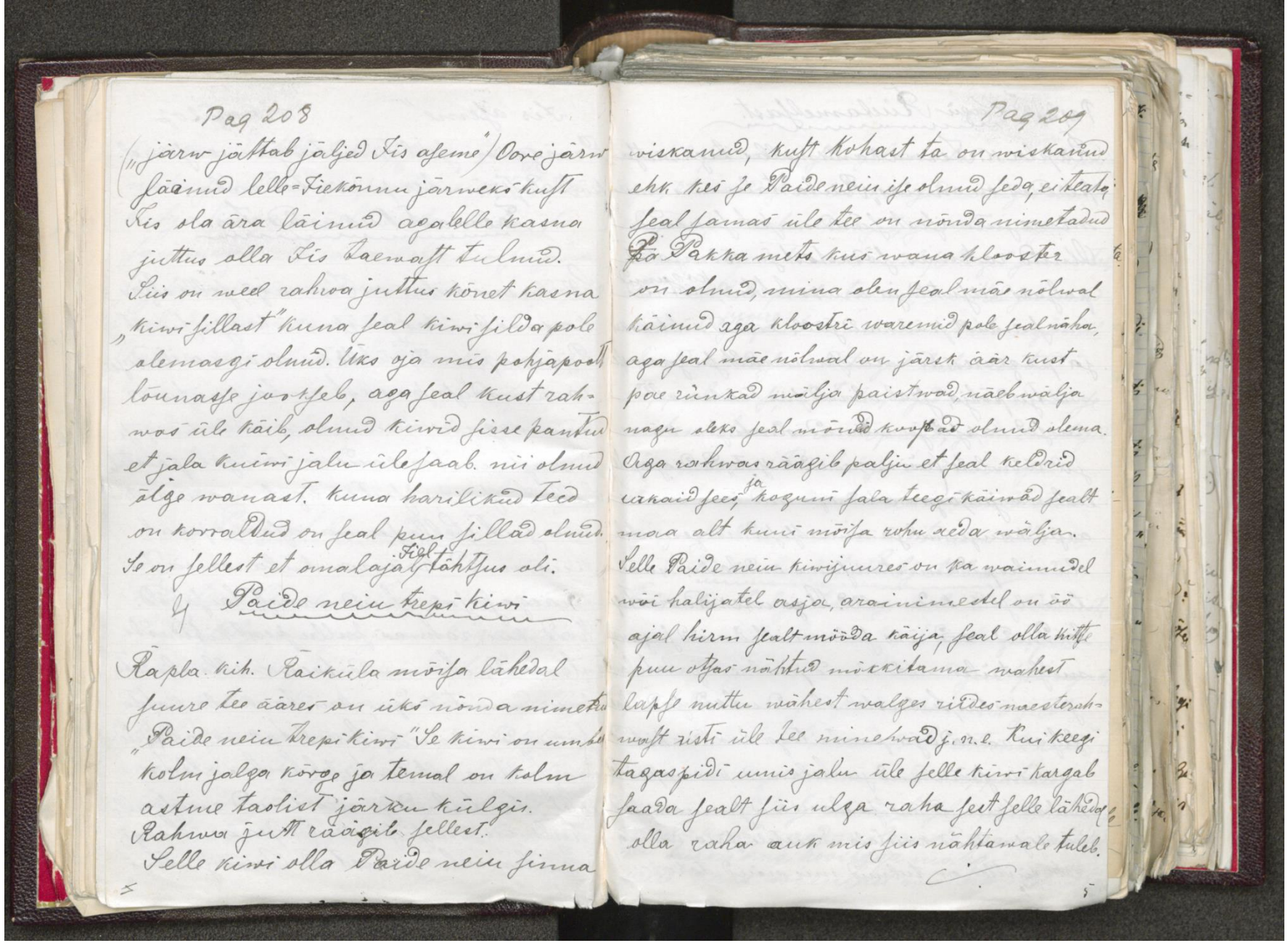
Kuidas sattus trepikivi Pakametsa ääre.

Kord üks nunn jalutand põllul. Ta oli leidnud ilusa kivi, millel ühel kuljel olnud trepiastmed. Ta pannud kivi põlle sisse, et seda viia koju ja näitata kodustele inimestele. Kuid kivi oli kaunis raske, selletagajärjel ta purustas nunna põlle paelad ja kukkus pakametsa ääre maha. Nunn polnud seda enam sealt üles võtnud, ning sellest ajast ongi see kivi seal maantee ääres.

ERA II 225, 353 (1) < Rapla 1939

Mall Hiiemäe ja Valdo Valper
Rapla kihelkonnas Raikküla Trepikivi juures Foto: Jüri Metssalu 2009

Pag 208

(„järw jättab jäljed Iis afemе") Oore järw
jäänud lelle-Tiekonnu järweks kuhu
Iis ola ära läinud agalelle kasna
juttus olla Iis Laewalt tulnud.
Iiis on weel rahwa juttus kõnet kasna
„kiwi-sillast" kuna seal kiwi silda pole
olemasgi olnud. Üks oja mis pohjapoolt
lõunasse jookseb, aga seal kust rah-
was üle käib, olnud kiwid sisse pantud
et jala kuiwi jalu üle saab. nii olnud
ölge wanast. kuna harilikud teed
on norralõud on seal pum sillad olnud.
Se on sellest et omalajal tähtsus oli.

Fiel

4 Paide neiu krepi kiwi

Rapla. nih. Raikküla mõisa lähedal
juure tee ääres on üks nõnda nimetatu
„Paide neiu krepi kiwi" Se kiwi on umbes
kolm jalga kõrge ja temal on kolm
astme taolist järku külgis.
Rahwa jutt räägib sellest.
Selle kiwi olla Paide neiu sinna

Pag 209

wiskanud, kuhu kohast ta on wiskanud
ehk kes se Paide neiu ise olnud sedq, eiteata
seal samas üle tee on nõnda nimetatud
Pa Pakka metsa kus wana kloostri
on olnud, mina olen seal mäe nõlwal
käinud aga kloostri waremid pole seal näha,
aga seal mäe nõlwal on järsk äär kust
poe rünkad mäelja paistwad, näebwälja
nagu oleks seal mõned korpad olnud olema.
Aga rahwas räägib palju et seal kedrid
rahaid sees, ja kogunu sala teegi käiwad sealt
maa alt kuni mõisa rohu aeda wälja.
Selle Paide neiu kiwijuures on pa wainudel
wõi halijatel asja, arainimestel on öö
ajal kirm sealt mööda näija, seal olla kiste
pum otsas näkkud mõxkitama wahest
lapse nuttu wahest walges riides naesterah-
wast risti üle tee minewad j. n. e. kui keegi
tagaspidi umis jalu üle selle kiwi kargab
saada sealt siis ulga raha sest selle lähedal
olla raha aut mis siis nähtawale tuleb.

5

H III 30, 208/9 < Vändra, Lelle v – J. Pajur (1902)

Paide neiu trepikivi

*Rapla kih. Raikküla mõisa lähedal suure tee ääres on üks nõnda nimetatud "**Paide neiu trepikivi**". Se kivi on umbes kolm jalga kõrge ja temal on kolm astme taolist järsku külgis. Rahva jutt räägib sellest.*

***Selle kivi olla Paide neiu sinna viskanud**, kust kohast ta on viskanud ehk kes se Paide neiu ise olnud seda, ei teata. Seal samas üle tee on nõnda nimetadud **Pakka mets** kus **vana klooster** on olnud, mina olen seal mäe nõlval käinud aga kloostri varemid pole seal näha, aga seal mäe nõlval on järsk äär kust pea rünkad välja paistvad, näeb välja nagu oleks seal mõnd **koopad** olnud olema. Aga rahvas räägib palju et seal **keldrid urkaid sees**, ja koguni **sala teegi** käivad sealt maa alt kuni **mõisa rohu aeda** välja.*

*Selle Paide neiu kivi juures on ka **vaimudel või halijatel** asja, arainimestel on öö ajal hirm sealt mööda käija, **seal olla kitse puu otsas nähtud mökkitama vahest lapse nuttu vähest valges riides naesterahvast risti üle tee minevad jne**. Kui keegi tagaspidi umisjalu üle selle kivi kargab saada sealt siis ulga raha sest selle lähedal olla **raha auk** mis siis nähtavale tuleb.*

H III 30, 208/9 (4) < Rapla khk – J. Pajur (**1886**)

Muuga neitsi kivi
***Raikküla v. Metskülas Raadiku t lähedal** minna päikese tõusu poole.*
Suur kivi igast küljest ei saa otsa ronida, umbes kolm meetrit kõrge.
***Muuga neitsi on seda kivi oma põlle sees tassind**. Põlle pael on aga katki läind ja kivi jäi sinna maha.*

EKIKN rap eki1 m [126] (288083/5) Lipstuhl 1948

Kalevipoja Luisukivi e Hundikivi e Kõpsoni kivi Raplas
26. oktoobril 2011 Foto: Jüri Metssalu

Kalevipoja Luisukivi e Hundikivi e Kõpsoni kivi Raplas.

5. november 2011. Foto: Jüri Metssalu

Kalevipoja Luisukivi e Hundikivi e Kõpsoni kivi Raplas.
15. November 2011. Foto: Jüri Metssalu

Olulisemaid pärimuspaiku Rapla vallas

3. Kabelikohad:

* Alu Kabelimägi (pole luuleiuteateid!)
* Oela Kabelimägi (külakalmistu)
* Tõrma Kabeliaed (muinaskalme + külakalmistu, katkupärimus)
* Sikeldi Kabelimägi (leiti luid, rahvapärane nimi)
* Palamulla Kabelimägi (leitud luid, pole kaitse all?)

* Munga ait e Munga kirik Kuusiku ms pargis (keskaegne mõisamaja?)
* Munga kirik Kelba mõisas
* Kabel Alu härrastemaja kohal

Rapla kihelkonnas Alu vallas asub maantee lähedal mäeküngas, mida rahvas nimetab Kabelimäeks. Nime saanud ta sellest, et vanasti olnud seal ***kabel, mida rahvas austanud****. Kord läinud öösel üks talupoeg kabelist mööda; näinud, et* ***kabel olnud täis valgeis riideis kogusid, kes laulnud****. Kabel olnud* ***tuledest valge****. Sest ajast ei julgenud keegi enam kabeli minna. Vana-aasta õhtuti kogunenud inimesed külavanema juurde, et mitte kabelisse minna. Ühel* ***vana-aasta ööl****, kui külarahvas külavanema juures prassinud, kuulnud nad südaööl, et korraga hakanud kabelikellad helisema. Välja minnes näinud nad, kuidas* ***kirik suure mühinaga maa alla vajunud****.* ***Kabelivaim*** *vihastanud, et rahvas enam kabelis ei käinud, ja vajunud ühes kabeliga maa alla, et* ***allmaailma vaimudega jutlust pidada****. Veel nüüdki, kui mõni teekäija juhtub vana-aasta* ***südaööl*** *säält mööda minema,* ***kuuleb tasast kellahelinat maa all.***

E 74115/6 < Tallinn 1928

Alu Kabelimägi kevadel 2000. Foto: Jüri Metssalu

Pärimusmatk Alu Kabelimäel märtsis 2011. Foto: Taavi Tatsi

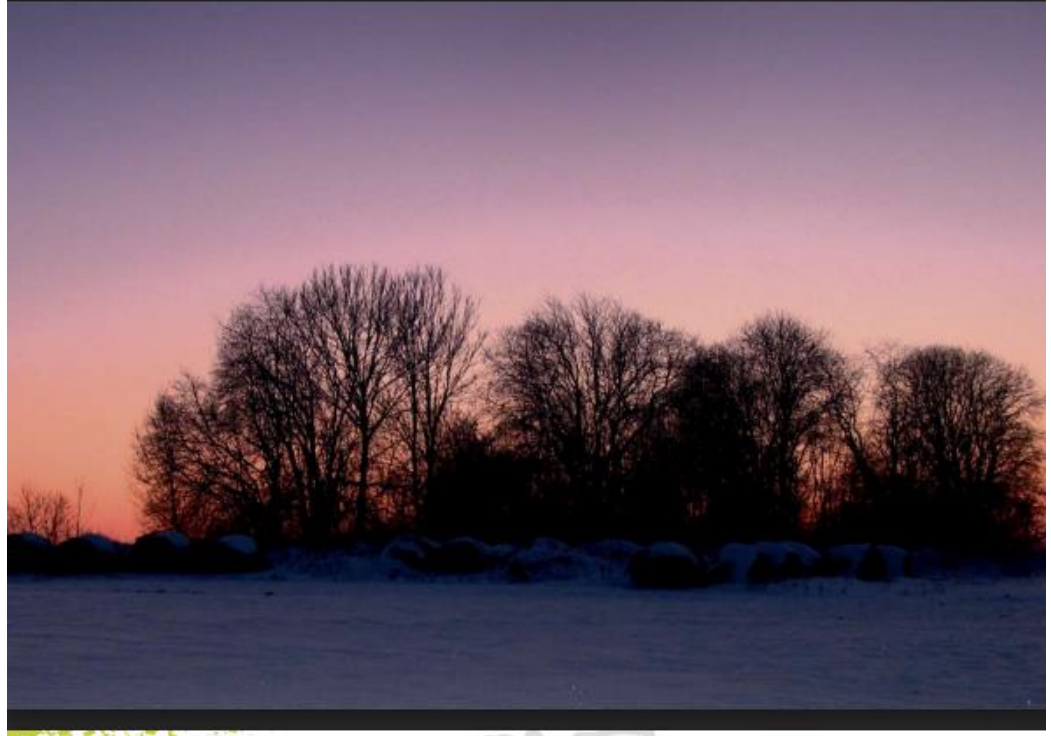
Kabelimägi Oela külas Rapla kihelkonnas. Foto: Jaak-Albert Metsoja, 2004

Keset põlde minu kodukohast ½ km kaugusel Rapla-Hageri maantee ääres asub väike mäeküngas, mida kutsutakse Kabelimäeks. Vanal ajal, enne Põhjasõda, olevat ***sääl mäe pääl asunud kabel*** *ja* ***kabeli ümber kalmistu****. Viimsed matmised tehtud sinna* ***katku ajal****, mil küla peaaegu rahvast lagedaks surnud. Hiljem, kui inimesi jälle Kodilasse asunud elama, teadnud mõned inimesed rääkida, et* ***Kabelimäel istuvat ööseti naisterahvas, kellel pikad juuksed, naise ees istuvat suur kollane koer. Naisterahvas sugenud juukseid, kord tõmmanud harjaga oma juukstest läbi, siis tõmmanud ka koera seljast harjaga üle****. Hilisemal ajal pole sääl nähtud midagi üliloomulikku. Ainult asitõendusena* ***võib leida Kabelimäest surnuluid*** *praegugi, kui labidaga kaevata.*

ERA II 225, 675/7 (2) < Rapla 1939

KABELIKOHAD

Kärevna kuljeli nagi

Oleks kahelaengi

Kui lenkenduda tänapäeva Raplamaa vihmarunnud paikadele, võiks tähelepanu juhtida ka tänastele vanadele kabelikohtadele. Uurides erinevates arhiivides hoitavaid pärimuslugusid, mõisakaarte, kihelkonnakirjeldusi ja mitmesuguseid muid ülestähendusi, märkame, et Kabeli- ja Kirikuniimelise paiku on kõikjal meie ümber. Näiteks üksnes Rapla kihelkonnast on hetkel teada 18 sellist kohta.

Nii kabelisarnatest kui ka nende juures asuvatest külakalmistutest on kõneldud palju pärimuslugusid. Neis paigus on näiteks kogetud ilmeliselt ilmnenud - pühadel öödel kuuldud kellahelinat, nähtud valgust ja vaime. Vahel on kabelipaik seotud ka varandusepärimusega, räägitud on kuldu- või sõjaaegsetest matustest ja vastavatest kuuldustest. Nõnda hilisema ajastu rahvajutud vätavad sajandeitagusele ajale, mil külakabelid ja nende juures asuvad kalmistud olid aktiivses kasutuses pühakohad.

Vilkeneist, tuiskivit puust, harvem kivist kabeleid on Eesti alal hakatud rajama ilmselt üsna vahetult pärast maa ristiusustamist, võimalik, et mõnel pool ka juba enne seda. Introsüvisemalt on küladesse pühakodasid ehitatud umbes alates 15. sajandi algusest. See on aeg, mil maarahvas on pühakud ja vastavad kombetalitused omaks võtnud. Kujunes keeluvöönd sümbioos muinasest rahvausust ja kristlikkusest. Pühakud subsid kokku varasemata looduslaimuda ja jumalustega ning nende nimepäevadel koguneti kirikuaia ja kabelite juurde tähutu rahvahulk.

16. ja 17. sajandi apaloogiakirjutised leiame sellisest rahvakogunemisest rõhkeasi ärnekaid kirjeldusi kõikjal üle maa süüdatakse kabelimägedel pühakute nimepäevade öödel tõkkeid, seal laulelakse ja tantsitakse; kabelisse, leikkesse ja huudadele tuuakse ande; süüakse ja juuakse, kõlab torupillide häal. On teada, et vahel kogunes kabeli juurde korraga rosinkond torupillimängijat. Arhailise olemusega uuditte sätituste peamiseks sisuks on olnud karitsaomade ja inimeste tervise ja väljakuse parandamine. Väga levinud on olnud mustide, vahelöörukde ja -kujukeste ohverdamine. Kohati on talitustest säilinud üsna täpseid kirjeldusi: näiteks käivad inimesed, käärnad käes, ümber kabeli, haiged roomavad põhjli idanäidvile, päremdad viskavad punast lõnga üles, naised keeruvad mitmi kolm korda ümber pea ja viskavad altarile, vahast kujukesi asetatakse akendele. Vahafiguurid voolitti vastava kooma või inimese või kehaosa kujuga, kelle või mille eest palutl. Vahe on kasutanud ka kohapeal inimeste ravimisel - räätsis seoti haigele vahast paelad kehe ümber.

Lisaks ravitalitustele suhelsi kabelite juures ka surnud sugulastega, huadadele ande tuues ning seal samas süüsi ja juues. Tänaseks vaid Seturnaal säilinud kalmistul söömise traditsioon oli varasemal ajal levinud üle terve maa.

Külakalmistutele matmine lõpeb üldiselt Põhjasõja järel, aga rahvakogunemised ja ohvritalitused vanadel kalme- ja kabelikohtadel jätkusid mitmel pool veel läbi 18. sajandi. Pärast reformatsiooni on kirikliikud ja ilmalikud võimud puudnud sellist tegevust karistuste ähvardusel keelata. Inimeste lähkjamiseks on isegi sõdurid kohale kutsutud, kabelvärmed maha tõrmmatud ja nende asemed üles kurnud. Selleg poolest on nets paigus ka õevarjus või salaja edasi kaidud. Ükaikutes kohtades on kabeliasemele ande toodud veel kuni 19. sajandi lõpuni ja 20. sajandi alguseni. Üksiselt hääbuvad aga arhaalsed rahtused 19. sajandi jooksul.

Rapla maakonni kabelikohtadest on muinsuskaitse alla võetud ülatasalt vähesed: registrist on leitavad Kabelimäe-nimelised kohad **Oolas, Sikeldis, Kalevi külas, Lümandus, Salutagusel, Pahtlas;** Kabelikse **Vastjas,** Kabelaed **Tõrwas** ning Kullamaa kabeli asemeks nimetatav paik **Angerjal**. Nendele lisab ehk mõni, mille Kabeli- või Kirikuosaga paralleelnime registris ei ole. Ajaloolisest hierjumasalt on teada sadakond Kirikus- või Kabeli-nimelist paika, uuemis aja Rapla maakonna piirul võiks kabelikohtade tiheduse üle umbkaudu samasugune.

Osa Kabeli-nimelistest paikadest võib tähemal uurimisel osutuda muinasteeks kivikolmeteks. Nimelt on mõningates pärimuslugudes kalmekive kabeli vundamendina interpreeteeritud. Ükskeit aga paistab, et kabelikohtade levikukaart mõnasete kalmekohtade oga ka nüüteks hiiopaikade levikuga ei kattu. Tegu tundub olevat omaette võrgustikuga.

Rapla kihelkonna kabelimäed
Raplamaa Sõnumite 2013. aasta kalendris

*Kabelid, ehk nagu rahvas neid nimetab, **“Munga “Kirikud”** leidub mitmes Rapla kihelkonna mõisas. Need kabelid on pärit XV. sajandist, mil Rapla ja mõned ümbruskonna kihelkonnad kuulusid veel kloostri munkadele. Kõige paremini on säilinud kabel, mis asub **Kuusiku mõisa pargis**. See on **pikergune**, kaunis kõrge ehitus **punase kivikatuse** ja **kõrgete kaarakendega**. Kuid selle juures on raske kindlaks teha, mis on pärit ehituse algupäivilt, ja mis hilisem juureehitus. **Nimelt olla hoonet palju parandatud**, kuna siin olla asunud mõisaproua kanad ja hiljem tarvitanud aednik teda aiavilja panipaigaks. Sellest ajast on ka vist pärit ahi ja korsten, mida kabelil vist küll ei olnud. Sellest kabelist minevat **maaalused teed** Raiküla mõisa ja "Paka metsa".*

Emma Tensmann. Rapla kihelkond, 1930. Lk 4. EKLA, f 200, m 15:2

Kuusiku Munga ait enne Teist maailmasõda. Foto Jaan Vali kogust

Kuusiku Munga aida vare. Foto: Jüri Metssalu 2000

Kuusiku Munga aida vare. Sissepääs keldrisse. Foto: Jüri Metssalu 2000

Kuusiku Munga aida keldrikorrus. 3. oktoober 2011. Foto: Jüri Metssalu

*Vanemate inimeste käest olen kuulnud, et **Kelba mõisas** on olnud omanikuks kunagu üks **katoliiklane**. See on omale **ehitanud kabeli**, mille põranda all oli **matusepaik ja pääl palvekoda**. Seda on näha kah veel praegu meie rohuaias olevate **varemete** järele, kus **kivitrepp** on alla läinud ja päälmisel korral on **seintes kapid kujude ja piltide jaoks**. Kabeli vanadust ei tea. Praegu kasvavad kabeli lael kased. Kabeli võlvid on serviti paekividest ja seinad raud- ja paekividest. Kabeli suurus on umb. 3x3 sülda.*
Selle kivikabeli ümber olevat olnud 4 inimpõlve tagasi (üle 100 a,) üks puuehitus ja see kiviehitus olnud selle keskel ja see olnud kohtumaja. Sellesse keldrisse tahtis Busch, kes 1 a. Kelbas elas jääkeldrit teha.

EKLA, f 199, m 53, l 24 (46) < Hageri khk, Rapla v, Kelba k – Ants Vihman (1930)

Pärimuslik kabel Kelba mõisasüdames. Foto: Jüri Metssalu 2000

Olulisemaid pärimuspaiku Rapla vallas

4. Külakalmistud jt matusekohad:
    * Alu Kalmumägi (käik munkade Kabelimäele, mündid, luud)
    * Juula Surnuaukude mets
    * Raka külakalmistu Tõnsu talu maal (pole passi)
    * Luuleiuteade Kodila koolimaja juures
    * Aranküla kalmistu (kaevamised 2009, vt pdf)
    * Purila matusekoht (Herta Lind 2009)
    * Kuusiku-Nõmme külakalmistu (liivavõtmisel palju luid, katkupärimus)
    * Surnumägi Palamulla silla juures heinamaal (katkupärimus)
    * Palamulla Pulgamägi (Liivapere talu heinamaal, puudub MKA kaardilt)
    * Seli Laagri mets (pärimuslik Põhjasõja aegne matusepaik)

Laagri mets Selis Juuru kihelkonnas

Seli mõisast umbes poole kilomeetri kaugusel maantee ja jõe vahel asub Laagri mets. Nimetatud koht on saanud enda nime arvatavasti sellest, et seal on olnud mingi ***sõjalaagri sõjaaegne asupaik****. Kindlasti ei teata, mis sõda siin on olnud.*
Sõja ajal olevat sinna ***maetud sõdureid****, kes saanud surma lahingus. Veel tänapäevalgi nähakse selles metsas* ***vaime valgetes riietes tantsimas****. Iseäranis sügiseti ilmunud metsas nähtavale* ***väikesed tuleleegid****, mis äratavad rahva tähelepanu vaimudele.*

ERA II 225, 77/8 (19) < Juuru 1939

TO: Või on äkki olnud siuksi vanu matusekohti või mida on arvatud…
HL: Oota, matusekohti arvati seda, kui minna siit selle vana, meie vana kaevu juurest läheb üks otsetee, mis läheb ka sinna külatänava peale välja, ja seal kutsuti Kokahansu, **Kokahansu talu saueaugud** olid. Ja seda rääkis mu isa, et seal on old kunagine… **sealt on inimluid välja tuld**. Ja seal saueaukudes on olnd kunagi noh niuke külakalmet, kus… Noh, vanasti maeti mitte surnuaeda, vaid külakalmud olid igal pool ju mingil ajal. Mina… Kes neid… Eks ma olen lugend ka, kes neid kõiki mäletab. **Tema ütles jah, et see on külakalmet olnd muistsel ajal. Siis, kui inimesi maeti veel niimoodi. Igal külal oli oma matmise paik nagu. Oh, see on muidugi väga-väga vanal ajal, orjanduslikul ajal olnud. Siis seda rääkis minu isa.** /---/

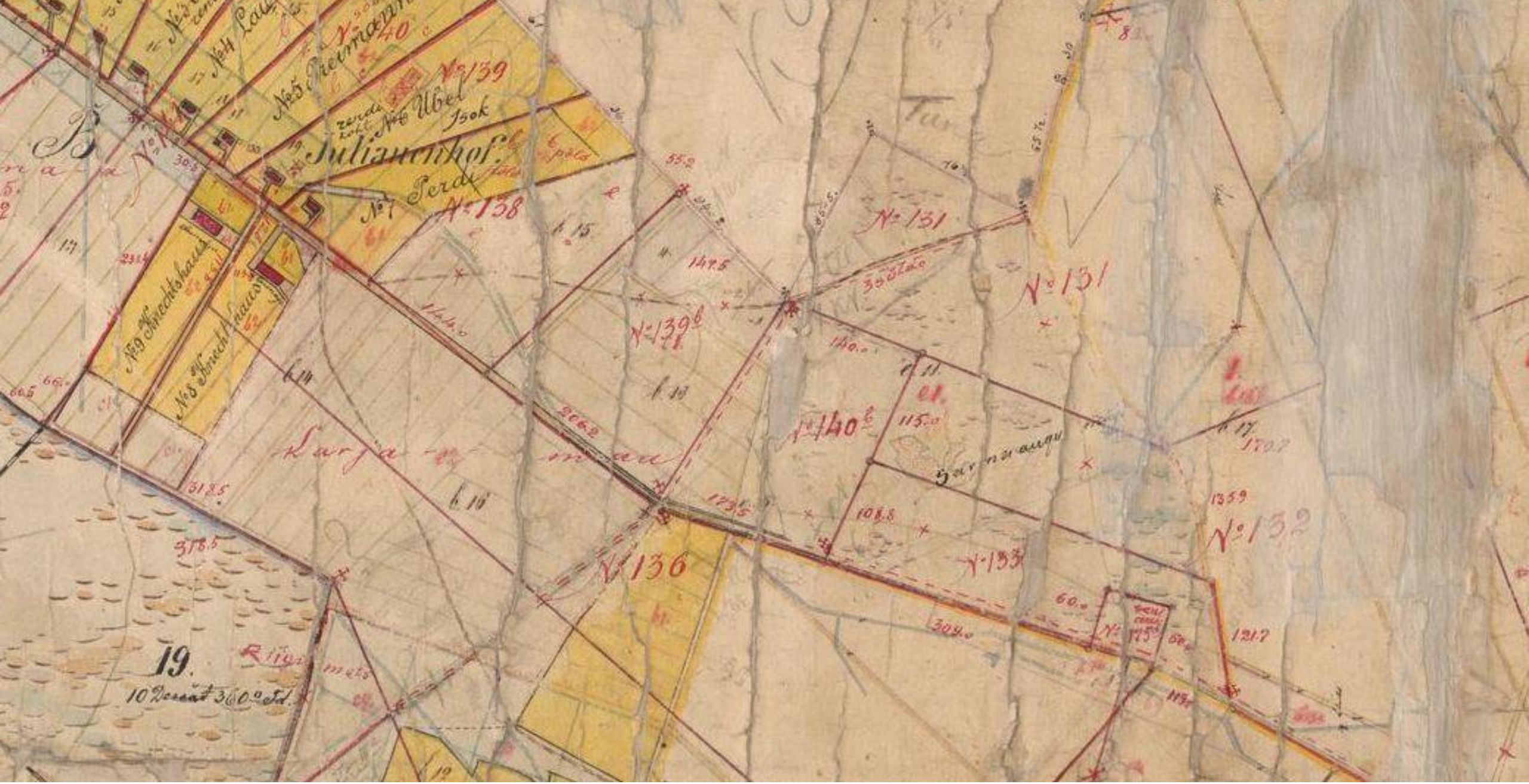
ERA, DH 255 (24) < Juuru khk, Rapla v, Purila k, Pohla t < Tallinn - Tuuli Otsus, Ave Taavet < Herta Lind, s Steinfeldt, s 1925 (2009)

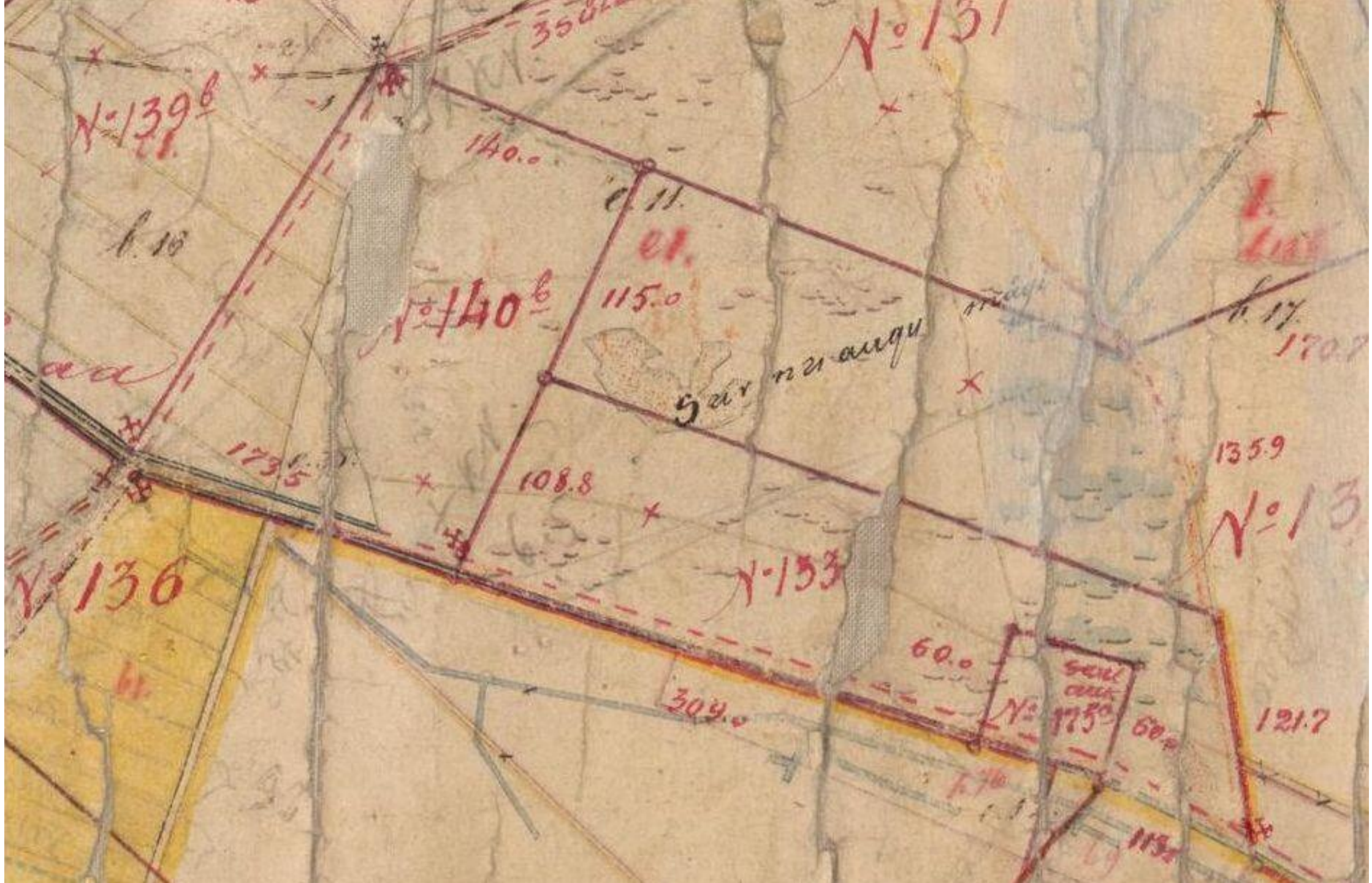
Pärimuslik matusekoht Purilas. Foto: Jüri Metssalu 2013

*Rapla vallas, Väljataguse külas, **Juula küla piiril** asetseb väike **küngastik**. Paistab nagu oleks säält **kruusa võetud**. Rahvasuu hüüab seda **"Surnuaukudeks"** ja metsa, mis seda katab "Surnuaukude metsaks."*
*Vanasti olnud **Vene sõdurid** sääl laagris ja kuna kroonut teeniti sel ajal kakskümmendviis aastat, siis võetud ka naised ja lapsed kaasa. Siin olles aga puhkenud lahti **mingi taud**, mis murdnud maha palju inimelusid. Surnud maetud kõik sinna kohta, mida nüüd rahvasuus hüütakse "Surnuaukudeks".*
*Kruusavõtmisel tulnud säält nähtavale **palju inimluid**, mis olnud juba tublisti kõdunenud. **Ennemuiste lapsed kooli minnes läinud ikka ümber "Surnuaukude", sest kardetud surnud inimesi**.*

ERA II 225, 194/6 (27) < Rapla 1939, Paul Sõmer (õpil) < Anna Laiapea, 65 a, Rapla v ja al, Rapla vaksal, Roosimanni maja

Surnuaugumägi Valtu mõisa 1872. a kaardil. EAA.3724.4.333 leht 1

№ 139 б
№ 140 б
№ 131
№ 136
№ 133
140.0
115.0
108.8
173.5
309.0
60.0
121.7
135.9
5 ая линия

Alu- Metskülas on Kalmumägi. Säält on kruusa kaevates tulnud välja inimese luid. Ka “pärleid” olevat säält leitud.
Naisterahvas kartnud pimedas mööduda sellest mäest. Öeldud: “Ei säält tohi minna, kuningas istub sääl.”

ERA II 6, 339/40 (77) < Rapla 1928, Mai Leitrop, 79 a, Ann Vau, 63 a, Rapla-Uudeküla = Rapla-Uusküla, Nurme saun
k: R. Viidebaum

Alu Kalmumägi. 11. märts 2014. Foto: Karen Klandorf

Olulisemaid pärimuspaiku Rapla vallas

5. Mõisasüdamed:

* Hagudi
* Valtu
* Kuusiku
* Sikeldi
* Kodila
* Alu
* Kelba
* Ohulepa
* Ohukotsu
* Seli
* Purila

2017. aasta kursuste kohta leiate infot aadressilt

www.ekoke.ee

KURSUSED

Tutvustus

Ajakava 2016

Ajakava 2017

Lektor

Kohapärimuse kursused kogukondadele, kohalikele uurijatele, õpilastele, õpetajatele, turismi- ja kultuuritöötajatele

Elavdamaks Eesti pärimuspaikade uurimist ja kohalugude jäädvustamist, korraldab MTÜ Eesti Kohapärimuse Keskus uuel hooajal taas kohapärimuse kursused, mis algavad 14. jaanuaril 2017. Kursused toimuvad üks-kaks korda kuus laupäeviti Raplas. Kursuse käigus valmib igal osalejal 1-3 küla pärimuspaikade uurimus,

Suur tänu!

Jüri Metssalu

metssalu@ekoke.ee
53 405 189